

НАДА КРСТИЋ

ЧОВЕК УХВАЋЕН „У МРЕЖИ” „Архипелаг Интернет” Петра Матовића

„Архипелаг Интернет” је песма којом се затвара пети, претпоследњи циклус Матовићеве збирке *Кокери Цима Цармуша*, објављене 2009. године, а који носи наслов „У мрежи”. Тај циклус у контексту читаве збирке представља одвајање погледа лирског субјекта од властите интиме и окретање ка оним темама које су од цивилизацијског значаја: у њему се прати и преиспитује нов начин егзистенције савременог човека. Његова концепција је врло специфична – помоћу терминологије која је пре свега информатичка проговара се о питањима о савременом свету и постмодерној цивилизацији која почиње да живи у новим, виртуелним световима, што су питања која лирски субјект веома занимају и која га се дубоко тичу. Поред тога, у њему се у највећој мери активирају библијски и апокрифни слој Матовићеве збирке. Наизглед гротескан, овако остварен преплет библијских и митолошких симбола и представа које су похрањене у саме темеље човечанства и онога што је једно од његових последњих достигнућа које га је у огромној мери изменило на врло ефектан начин твори значења која су веома савремена, актуелна и која се тичу парадоксалног феномена друштва које почиње да живи измештено у неки сасвим нови простор. Песма „Архипелаг Интернет” одличан је пример за овакав Матовићев песнички поступак. У њој се, на можда најоригиналнији и најефектнији начин, управо прожимањем библијског митолошког слоја и информатичког дискурса, остварује сложен сплет значења. У њиховом стварању не смео занемарити и удео самог песничког израза: иако писане у слободном стиху, Матовићеве песме имају врло чврсту архитектонику, те често и самим

својим звучањем, а пре свега ритмом, успевају да заокруже и нагласе тематско-мотивске комплексе.

Сама матафора која се налази у наслову песме „Архипелаг Интернет” у великој мери парадигматична је за читав циклус „У мрежи” и донекле сумира суштину његових многих значења. Свет који налазимо у овом циклусу, а нарочито у овој песми, постаје попут архипелага сачињеног од безброј увек нових сајтова, линкова, блогова, профила на друштвеним мрежама где људи, издвојени и осамљени на њима као на острвима, почињу да живе на један сасвим нов и специфичан начин. Отуђени од свега, затворени у властити свет, они губе контакт са стварношћу око себе, са друштвеним, политичким и историјским збивањима, а међуљудски односи своде се на низове нула и јединица. Тај свет је дводимензионалан, преведен у бинарни низ, те је све у њему деформисано, разобличено и „спљоштено”: њему недостаје управо трећа димензија – дубина, односно суштина. Све постаје банално, лишено смисла, а оно што се не одвија на нашем властитом острву, посредством мора информација које пресеца и окружује Архипелаг, до нас неминовно долази, али само у виду празног податка: ми га констатујемо као нешто што се нас лично не тиче, нешто далеко и неважно, што личи на удаљени ехо који се прелама преко пучине.

Прва строфа песме представља обраћање Господу, али њен тон није химничан нити у њему има икаквих трагова патоса; Господ облеће око главе лирског субјекта „попут слепог миша”. Слика је, уистину, необична, неочекивана и у многоме контроверзна и шокантна (уколико нас у савременој поезији *ишћиа* може и даље шокирати). Поређење Господа са слепим мишем делује на први поглед помало апсурдно и парадоксално, али, као сваки прави, добро осмишљени парадокс, оно има врло сложено и упечатљиво значење. Гротескан спој божанског, које би требало да буде светло, узвишено и у сваком смислу идеал, и нечег малог, мрачног и језовитог као што је слепи миш, сасвим прецизно и ефектно показује однос савременог човека према Господу. Он је од њега (и Господ од човека и човек од Господа) потпуно отуђен, у човекову свест мисао о божанском и вечном уноси немир и страх, језу коју он настоји да отргне од себе и врати у густу мрак где га не може видети и где је, уосталом, шишмишево природно станиште. Господ који је попут шишмиша је Господ који је прогнан из света у коме живи лирски субјект, он је одавно заборављен, постоји само у мраку човечанства, у тајни, напуштености и самоћи. Тај лет понавља се по ко зна који пут, а то је истакнуто већ првом речју у песми – „поново”, те мирни тон и ритам прве строфе и дистих који се на њу надовезује стога не изненађују. Иако је читава песма писана у

слободном стиху, њен ритам, а нарочито ритам и композиција прве строфе, имају врло важну улогу у формирању њеног смисла и значења. Први и последњи стих прве строфе, јединог катрена у песми, састављени су, наиме, само од по једне тросложне речи, те дактили обгрљавају унутрашње стихове који су дужи (9 и 6 слогова) и који су превасходно трохејског ритма (са једним дактилом на крају другог стиха). Стога је композиција овог катрена готово циклична, затворена у саму себе и, захваљујући сугестији првог стиха „поново”, стиче се утисак да се она заиста бескрајно пута понавља. Њена метријска схема изгледала би овако:

-UU
 -U | -U | -U | -UU
 -U | -U | -U
 -UU

Када је реч о метрици у првој строфи, занимљиво је још истаћи (без улажења у расправу да ли за то постојала ауторска интенција) да број слогова у сваком стиху чини или 3, или број који се може добити његовим сабирањем са самим собом – 6 и 9. Иако је употреба ових бројева далеко од, на пример, дантеовске промишљености, њихова симболика свакако (па макар и случајно) у песми постоји, те се бројна традиционална значења која они конотирају могу и код Матовића узети у обзир, поготову када се нађу у стиховима који тематизују нов онтолошки положај божанског. У речима којима се завршавају унутрашњи стихови катрена („облећеш”, „миша”), а које су због те своје граничне позиције посебно истакнуте у њима, јавља се сугласник Ш који на готово ономотопејски начин наговештава звук који производи лепет шишмишових крила. Тај шуштави звук уноси немир и у саму ритмичку организацију песме. Таква је природа и саме речи „шишмиш”, те се њоме на самом крају песме постиже сличан ефекат. Читава песма, тако, на неки начин бива заокружена тим ономотопејом наговештеним звуком лепета крила.

Прва строфа, дакле, приказала нам је то облетање око главе лирског субјекта које би требало да лирски субјект узнемирава, јер је само по себи језовито. Међутим, њен миран ритам и циклична композиција који сугеришу да се оно дешава по ко зна који пут, наговештавају нам сасвим супротно унутрашње стање субјекта. Он, наиме, није узнемирен тим летом, на њега је већ навикао и он не успева да наруши његов спокој. Тај наговештај, као и мотив узнемирености, конкретизују се и развијају у другој строфи:

*Миран сам. Пушим циџарейџу, дим је ореол,
који њресецаш својим крилима.*¹

Метафорична слика дима цигарете који се збија у ореол око главе субјекта, а који шишмиш покушава да растера својим крилима, изузетно је естетска и успела. Његов мир и неузнемиреност оваплоћују се у облаку густог дуванског дима који и сам по себи доноси умирење пушачу, материјализују се и не успевају да буду растерани замасима крила. Они су нам сугерисани и ритмом и дужином ових стихова: први је четрнаестерац који је подељен двома цезурама (3+6+5) и у њему постоје две синтаксичке целине, док је други стих нешто краћи – у питању је десетерац симетрично подељен цезуром после петог слога и он чини завршетак синтаксичке целине која је опкорачењем пренета у нови ред. Њен дактилско-трохејски ритам близак је ритму свакодневног говора, али је он, захваљујући сегментацији синтаксичких целина у оквиру стихова, ипак у потпуности песнички.

Трећа строфа чини се већ и на први поглед, захваљујући графичком облику песме, централном. Она је уједно најдужа (у питању је квинта „с репом”) и управо због „репа” визуелно најзанимљивија целина у песми. На самом њеном почетку развија се (у српској књижевности већ толико пута развијен) мотив молитве. Он је, међутим, дат на нов начин, потпуно у складу с постмодернистичким тенденцијама у поезији, а посебно у складу с Матовићевом поетиком успостављеном у оквиру циклуса „У мрежи”; молитва, наиме, није изговорена, већ је послата мејлом. Молитва, као најинтимнији чин којим се биће повезује са божанским, постаје потпуно разобличена, деперсонализована, она се сада преноси новим медијумом. У свету у коме је толико мало разговора очи у очи остало и у коме је божанско, попут шишмиша, изгнано у некакву пећину, искључује се могућност чистог и аутентичног излива властитог духовног бића и остварења непосредног односа са божанством, већ је и он дводимензионалан и обезличен. Неочекивани обрт који производи мотив молитве преведене у бинарни низ наглашен је и опкорачењем из првог у други стих – у њега је пренета управо именица „мејлом”, која је тако у структури строфе добила повлашћено, наглашено место. Лирски субјект поистовећује се с Нојем, а пловидба његове барке доводи се у везу са сурфовањем интернетом, феноменом чији је метафорични, општепризнати назив Матовић одлично искористио у својој аналогiji. Метафора

¹ Петар Матовић, *Кофери Цима Цармуша*, Народна библиотека „Стефан Првовенчани”, Краљево 2009, 56.

„архипелаг интернет” представља, како је већ поменуто, нов свет са својим специфичним просторно-временским координатама које су померене у сасвим нову димензију – виртуелну. Лутање Нојеве барке током четрдесет дана потопа имало је за циљ заснивање новог, бољег човечанства и новог, прочишћеног, у потопу окупаног, продуховљеног и препорођеног живота. Могућност таквог препорода у две димензије доведена је у питање – нови Ноје на свом путовању „успут скупља(м) само девице мудре и луде”², као једине које су вредне да уђу у тај нови пречишћени живот и учествују у његовом успостављању. Ово лутање попут Ноја, али услед контекста те пловидбе сасвим различито од њега, можда би се могло посматрати и у дослуху са стиховима прве песме у збирци, која би се у неку руку могла схватити и као програмска: „Док лутам / сам себи нисам ни Одисеј ни Ахасфер.”³ То лутање, попут ове пловидбе новог Ноја, потпуно је узалудно, бесциљно и јалово. Одабир управо „девица мудрих и лудих” за заснивање новог света можемо довести у везу са „кафанском флоскулом” из песме која свој наслов дели са читавом збирком *Кофери Цима Цармуша*, а то је: „до нестанка невиности, жене су заиста генијална бића”.⁴ У тој девичанској чистоти, која се изједначаје уједно са мудрошћу и са лудошћу, лирски субјект види прокреативно начело из којег једино може проистећи нешто заиста генијално – свет у коме настоји да укорени властиту егзистенцију. Наравно, ниједног тренутка не треба губити из вида традицију библијског (заправо, још гилгамешовског) топоса пута као метафоричне слике човековог живота, пута који има своје сврховито исходиште, као и значења која, тако схваћен, он уноси у „Архипелаг Интернет”.

Лутајући Архипелагом, лирски субјект очекује да се „с неба катодне цеви огласи / system failed”.⁵ Песничка слика тог неба катодне цеви једна је од заиста фасцинантно оригиналних песничких слика Петра Матовића. Катодна цев монитора омогућава појаву слике на екрану рачунара, у њој се електрони фокусирају и потом ударају у флуоресцентни застор, те производе видљиву тачку на екрану. Небо катодне цеви, према томе, био би сам тај застор, тј. екран схваћен онако како га (ми) лаици разумемо, као дводимензионалну површину на којој се (неким чудом) појављује слика. Озлоглашени blue screen of death (такође и blue screen of doom, оба ова назива у песми добијају заиста огроман значењски потенцијал), који се појављује управо при паду Windows система, а који

² Исто.

³ Исто, 9.

⁴ Исто, 40.

⁵ Исто, 56.

подразумева да ће сви несачувани фајлови бити изгубљени, боји то небо у византијско плаву боју, какву на овом нашем, правом небу, за све ове хиљаде и хиљаде година, човечанство није видело. Овом метафором неба катодне цеви са које се очекује порука о крају, исказаном информатичким дискурсом и издвојеном у засебан стих и најављеном двема тачкама, те стога посебно наглашеном у самој ритмичкој организацији песме, виртуелни свет добио је и своје опредмећење које је, управо, и само дводимензионално и које се, услед те неприродне плаве боје, потврђује као потпуно артифицијелно. Екран постаје ново небо, а интернет и рачунар нова васиона – виртуелна, техничка, информатичка.

Идеју коју наговештава чињеница да се сви фајлови при појави плавог неба катодне цеви неповратно губе, те да је и пловидба била узалудна, развијају и стихови последње строфе у песми:

*А кад се уморим од кормилања, надомак циља,
својим цицимици крилима збијем дим дувана
у бестежинску йоруку: reset!⁶*

У лутањима новог Ноје, дакле, има нечег сизифовског. Као и митски Сизиф, лирски субјект надомак циља, већ уморан од лутања, бива враћен на само дно брега да се наново и наново њиме успиње, односно да наново и наново плови. Његов циљ, према томе, потврђује се као само привидан. Он је, заправо, заувек недостижан, јер се сам свет у коме треба да се оствари испоставља као превише крхак и неодговарајући за нешто такво. Како је тај свет дводимензионалан, отуд је и порука која се на екрану исписује „бестежинска” и то у буквалном смислу: она нема трећу димензију. То би се, међутим, могло схватити и у пренесеном значењу: та порука нема никаквог суштинског значаја јер се тај свет по себи, заправо, не може истински променити. Он се наново и наново обнавља, али увек са губитком свих датотека и промена које, током пловидбе, нису сачуване. Уморан од кормиларења, али не стигавши до свог циља, лирски субјект мора да понови своју јалову потрагу за властитом сврхом и за новим простором где би се могла укоренити властита егзистенција. Тај свет се, заправо, и сам враћа на свој почетак, као да у њему читавог тог лутања није ни било, јер нестају сви трагови о њему. Он се, на самом крају, испоставља као неодржив и парадоксално лако разорив иако увек, готово безусловно, наставља да постоји у пређашњем виду. Из њега се при разарању бришу сви они трагови личног, и он наставља своје трајање које

⁶ Исто.

је независно од субјекта; потпуно је дехуманизован и такав мора и остати.

Паралела између сурфовања интернетом, очајавања које настаје приликом губљења фајлова и тог неизбежног ресета и почињања испочетка, на врло промишљен и занимљив начин доведена је у везу са егзистенцијом савременог човека, како оном у две тако и оном у три димензије; у сваком од тих светова ми осећамо да нам фали макар још једна, која је само наговештена. Како се овај стварни, физички свет у концепцији Платоновог мита о пећини испоставља као одраз света идеја, тако и виртуелни свет постаје одраз физичког; свет при сваком том пресликавању понешто губи. Свет идеја према том новом свету стоји бескрајно удаљен, готово незамислив. Он више није само сенка већ сенка сенке, те се из те перспективе виртуелног универзума потпуно растаче у непостојање. Матовић је настојао да покаже каква је судбина егзистенције човека који увек наново и наново (и узалудно) покушава да се пресели у тај одраз одраза, истичући у први план све оно што се при томе губи, оличено, пре свега, у слици божанства за које у том свету нема места, те је прогнано у мрак и усамљеност, молитве која се шаље мејлом, и у заиста одличној метафори неба катодне цеви. Сама немогућност заснивања егзистенције у њему јако је наглашена управо опорачењем „system failed”. Метријске особености песме, њен претежно веома дуг стих неједнаког метра, доследан дактилско-трохејски ритам, са одлично искоришћеном променом ритма у првој строфи који уноси у њу и посебно значење, близак је свакодневном говору, док сегментација и рашчлањивање синтаксичких целина унутар стихова, с друге стране, уносе у њу несумњив дух поезије. Не губећи из вида већ помињану извесну затвореност песме у себе саму, која је постигнута оноματοпејским наговештајем звука шишмишовог лета у првој строфи и на самом њеном крају, у очи снажно упада да је читава песма, у ствари, врло статична. Почетна и завршна ситуација су истоветне, живо себи можемо представити лирски субјект који седи за рачунаром и пуши цигарету чији се дим збија око његове главе и који, схваћено у дословном смислу и површинском слоју значења те слике, пресеца махање крила слепог миша. Сва динамика која у песми постоји, а коју представља пре свега мотив пловидбе, одвија се у другој димензији – на интернету, те заправо није реално постојећа динамика, већ виртуелна. Између реално постојеће статике и виртуелне динамике бришу се оштре границе и оне се доводе у готово исту онтолошку раван, те њихов наглашен контраст, управо услед тога што је међу њих постављен знак једнакости, врло снажно и ефектно потцртава саму тему песме – парадокс човека који се креће не крећући се, живи

не живећи, тражи љубав достојну Нојеве барке сурфујући интернетом и моли се преко мејла. Матовићев „Архипелаг Интернет” насељава једно сасвим ново човечанство, опкољено морем информација са којима не зна шта да ради, а чију виртуелну пловидбу том бескрајном пучином не може ни на тренутак да прекине или узнемири лепет крила прогнаног Господа.